

Голові разової спеціалізованої
Вченої ради ДФ 64.707.047 у
Національному університеті
цивільного захисту України
д.психол.н., професору
Наталії ОНІЩЕНКО

РЕЦЕНЗІЯ

члена разової спеціалізованої вченої ради ДФ 64.707.047
у Національному університеті цивільного захисту України
на дисертаційну роботу

ЧАБАНЬ Альони В'ячеславівни

«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДСНС»

подану на захист на здобуття
наукового ступеня доктора філософії (PhD)
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність дисертаційної роботи. Професійне становлення – це багатокомпонентний та динамічний феномен, що має процесуальний характер. Воно починається з моменту обрання людиною професії, триває певний час та має особливості, які визначаються специфікою професійної діяльності.

Професійна діяльність майбутніх офіцерів служби цивільного захисту пов'язана з високим навантаженням на психічне та фізичне здоров'я фахівців, адже характеризується високою стресогенністю та значною небезпекою. Це, в свою чергу, вимагає від майбутніх рятувальників не аби якої сміливості та вміння оперативно реагувати і приймати рішення в умовах дефіциту часу. Такі особливості рятувальної справи обумовлюють низку вимог і до процесу навчання майбутніх офіцерів ДСНС, який окрім засвоєння обраної освітньо-професійної програми поєднує в собі заняття з фізичного

виховання, тренувальні виїзди та чергування, проживання та ведення побуту в нових особливих умовах – казармах. Такі специфічні умови навчання потребують від майбутніх рятувальників більшої самостійності, відповідальності, пізнавальної активності, адаптаційної здатності тощо.

Таким чином, актуальність дисертаційної роботи здобувачки Альони Чабань полягає у необхідності вивчення психологічних особливостей процесу професійного становлення здобувачів вищої освіти, що навчаються у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи ДСНС.

Завданнями дослідження, поставленими для досягнення мети дисертаційної роботи здобувачки Альони Чабань, є наступні:

1. Шляхом критичного аналізу відповідних наукових джерел розкрити сучасні підходи до вивчення професійного становлення офіцерів сектору безпеки та оборони України;
2. Визначити та обґрунтувати етапи та основні складові професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС;
3. Визначити та обґрунтувати специфічні складові професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС;
4. Дослідити гендерні особливості професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС.

Об'єктом дисертаційного дослідження є професійне становлення особистості.

Предметом дисертаційного дослідження вказано професійне становлення майбутніх офіцерів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Актуальність дисертаційного дослідження пов'язана з реалізацією Наказу Міністерства внутрішніх справ України № 412 від 26.05.2020 р. «Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту» та Постанова Кабінету Міністрів України № 468 від 09.05.2023 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо вдосконалення питань проходження служби цивільного захисту та грошового забезпечення осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту». Також дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного університету цивільного захисту

України «Психологія професійного здоров'я працівників сектору безпеки та оборони України» (РК № 0120U000003).

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень і висновків, сформульованих у дисертаційному дослідженні. Дисертаційне дослідження є самостійною, логічною за структурою завершеною науковою роботою. Наукові положення і висновки дисертаційного дослідження належним чином обґрунтовані, що підтверджує успішне виконання наукової і освітньої складових освітньо-наукової програми «Екстремальна та кризова психологія» за спеціальністю 053 «Психологія» та відповідність науковому ступеню «доктор філософії».

У процесі роботи використовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження теоретичного та емпіричного характеру, а також математично-статистичні методи: для виявлення рівня значущості у відмінностях порівнюваних показників використовувалися ϕ^* - критерій Фішера (кутове перетворення Фішера), критерій узгодженості Пірсона – χ^2 (хі-квадрат), z-критерій для порівняння пропорцій.

Проведений теоретичний аналіз достатньої кількості сучасних наукових джерел та досліджень (167 найменувань), який дозволив визначити основні актуальні наукові положення за темою дослідження.

Критичний аналіз рукопису дисертаційного дослідження Альони Чабань не виявив сумнівних, неоднозначних чи необґрунтованих висновків і тверджень, ознак академічного, чи інших видів плагиату, ознак фальсифікації чи фабрикації даних.

Таким чином, ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень і висновків, отриманих здобувачкою Альоною Чабань, не викликає сумнівів.

Наукова новизна отриманих результатів. За результатами критичного аналізу отриманих здобувачкою результатів дисертаційного дослідження, визначено наступні пункти наукової новизни:

Вперше:

- було обґрунтовано етапи та основні складові професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС;
- визначено гендерні особливості основних специфічних складових професійного становлення курсантів закладів вищої освіти системи ДСНС;

Удосконалено:

– шляхи та методи проведення оцінювання психологічної готовності та вмотивованості до професійної діяльності майбутніх офіцерів ДСНС;

Дістала подальшого розвитку: система професійно-психологічної підготовки курсантів-майбутніх офіцерів ДСНС.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження дають можливість покращити процес професійного становлення майбутніх офіцерів системи ДСНС під час їх навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Отримані результати можливо використовувати у роботі з курсантами та курсантками під час навчального та виховного процесів в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи ДСНС в процесі адаптації.

Основні результати кваліфікаційної наукової праці:

(1) опрацьовані відділом внутрішнього забезпечення якості освіти Національного університету цивільного захисту України, а її результати, у вигляді виділених автором специфічних складових професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС, рекомендовані для використання в освітньому процесі Національного університету цивільного захисту України під час підготовки фахівців, які навчаються за освітньо-професійними програмами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Пожежна безпека» і «Пожежогасіння та аварійно-рятувальні роботи» спеціальність 261 «Пожежна безпека», «Цивільний захист» спеціальність 263 «Цивільна безпека» (акт впровадження від 06 вересня 2023 р.);

(2) використані в освітньому процесі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності під час підготовки лекційних, семінарських, практичних занять та тренінгів з навчальних дисциплін «Психологія діяльності в особливих умовах», «Психологія кризових ситуацій», «Військова психологія», «Психологія посттравматичної реабілітації та реадaptaції» (акт впровадження від 28 серпня 2023р.).

Повнота викладення результатів дисертаційного дослідження в наукових фахових виданнях. Викладений у представлених публікаціях матеріал повною мірою відображає основні результати, отримані особисто Альоною Чабань, та обґрунтовує всі наукові положення і висновки роботи, оскільки здобувачкою опубліковано 14 наукових праць, в тому числі в 3

наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз, одна стаття в іноземному науковому виданні Web of Science.

Таким чином, матеріали дисертаційного дослідження здобувачки Альони Чабань за науковим рівнем і повнотою викладення у друкованих фахових виданнях повністю відповідають чинним вимогам МОН України.

Оцінка змісту дисертаційної роботи та її оформлення. Дисертаційне дослідження здобувачки Альони Чабань є завершеною науковою роботою, рукопис якої викладено на 206 сторінках друкованого тексту. Дисертація складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів власних досліджень, висновків, списку використаних джерел зі 167 найменувань, 5 додатків. Матеріали дисертації проілюстровано 33 таблицями та 16 рисунками.

Оформлення рукопису дисертації здобувачки Альони Чабань за мовою та стилем викладання, а також за своєю структурою повністю відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 р.

Відповідність теми дисертації паспорту спеціальності. Тема та сутність здійснених здобувачем досліджень повністю відповідають Стандарту вищої освіти 053 «Психологія» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, який затверджено та введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України № 646 від 20.07.2022 р.

Так, у **вступі** дисертації приводиться обґрунтування актуальності дисертаційної роботи, зазначається її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Відповідно вимогам, у вступі також наведено мету, завдання і гіпотези дослідження, викладено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів. Сформульовано об'єкт і предмет дослідження, викладено інформацію про особистий внесок здобувачки, про апробацію та публікації отриманих нових наукових результатів дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** дисертації здобувачки Альони Чабань «ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДСНС» викладено результати теоретичного аналізу наукових джерел з питання генезису психологічних

досліджень категорії «професійне становлення». Надано аналіз психологічних досліджень з проблеми визначення основних етапів професійного становлення фахівця. Кожен із виділених етапів професійного становлення фахівця має свої особливості. Особливої важливості у формуванні професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС набуває етап «професійного визначення» та етап «входження в професію». Здобувачка зазначає неоднозначність та розмитість наведених визначень, а також велику кількість підходів до періодизації професійного становлення фахівця та пропонує авторське розуміння щодо визначення процесу професійного становлення офіцерів ДСНС.

Поряд з цим проведений теоретико-методологічний аналіз проблеми професійного становлення дозволив авторці виділити основні складові професійного становлення офіцерів ДСНС.

У **другому розділі «ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ, ХАРАКТЕРИСТИКА ГРУП ДОСЛІДЖУВАНИХ ТА МЕТОДІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ»** здобувачкою надається опис процедурних та організаційних аспектів емпіричного дослідження. Зазначається, що вибірку досліджуваних склали 704 курсанта та курсантки I та IV курсів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи ДСНС: Національного університету цивільного захисту України (м. Харків), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України (м. Черкаси) та Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів).

Підбір психодіагностичних методик авторкою було здійснено відповідно до поставлених завдань дисертаційної роботи.

На початку дослідження було використано авторську анкету, яка розроблялась для вивчення соціально-демографічних характеристик випробуваних та для встановлення основних мотивів та чинників обрання майбутніми рятувальниками професії. Також в процесі реалізації емпіричного дослідження було використано наступні психодіагностичні методики: тест професійної ідентичності Л.Б. Шнейдера, опитувальник «Мотивація успіху і боязнь невдачі» А. А. Реана, кольоровий тест відносин О.М. Еткінда, діагностика мотиваційної структури особистості В.Є. Мільмана, тест ціннісних орієнтацій Ш. Шварца, опитувальник «Маскуліність-фемінність» С. Бема. Математико-статистичний підрахунок даних проводився з

використанням пакетів прикладних програм «SPSS 23.0.» та «Microsoft Office Excel 2007».

У третьому розділі «ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДСНС» було виділено специфічні складові професійного становлення курсантів та курсанток. Визначено, що професійне становлення майбутніх офіцерів ДСНС залежить від детермінант вибору професії.

В результаті проведеного анкетування дисертанткою було з'ясовано, що більшість курсантів вважають свій вибір неусвідомленим та зазначають престижність професії та вплив інших осіб одними з головних факторів вибору. Визначення гендерної ідентичності курсантів та курсанток, засвідчило наявність андрогенного типу абсолютної більшості, що вказує на розвинутість у них гнучкої рольової поведінки та високі соціально-адаптивні здібності.

Дослідження характеристик професійної ідентичності курсантів показало, що курсанти та курсантки IV курсу відрізняються порушенням самоідентифікації з найближчим професійним оточенням. У той час як першокурсники перебувають у стані кризи професійної ідентичності та тривожності. Зазначається також, що в обох групах досліджуваних значними є показники, що вказують на нав'язані життєві вибори та розмите бачення особистого професійного майбутнього.

Мотиваційну сферу було досліджено з різних сторін та зазначено, що з віком мотивація успіху змінюється мотивацією уникнення невдачі та споживчою мотиваційною тенденцією. Такий мотиваційний профіль свідчить про особливість менталітету або емоційних характеристик, що спрямовані на задоволення, насамперед, окремих особистісних потреб. Дослідження особливостей афективного аспекту виявлених мотиваційних тенденцій дало змогу виявити позитивне уявлення курсантів про професію, проте дисертанткою зазначаються розбіжності у сприйнятті власної спеціальності та обраної професійної діяльності. Так, більш позитивне сприйняття своєї спеціальності відмічається серед першокурсників та більш напружена позиція відображається серед курсантів, які готуються до випуску.

Дослідження ціннісно-орієнтованої сфери дало змогу визначити, що важливе місце для всіх курсантів займають традиції. Проте, простежується

відсутність у курсантів та курсанток IV курсів бажання виявляти себе компетентним професіоналом – у них фіксуються досить вільні погляди на соціальні очікування та прагнення досягти певного статусу, важливим для них є контроль та домінування. Результати дослідження показали, що більшість курсантів та курсанток I курсів навпаки вважають за потрібне досягати особистого успіху та нести відповідальність заради соціального схвалення.

На завершальному етапі дисертаційного дослідження Альоною Чабань були запропоновані рекомендації щодо покращення процесу професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС.

Всі розділи закінчуються висновками, в яких повністю відображено їх зміст.

Висновки за дисертаційною роботою здобувачки Альони Чабань послідовно і повно відображають усі отримані результати дослідження, що відповідають рівню дисертації на здобуття наукового ступеня «доктор філософії» за спеціальністю 053 «Психологія».

Список використаних джерел містить 167 найменувань джерел інформації з наявними посиланнями у тексті роботи. Цитовані джерела відповідають вимогам сучасності і актуальності виконаних досліджень за темою дисертації.

Таким чином, дисертаційна робота здобувачки Альони Чабань є закінченою науковою працею, яка присвячена вирішенню важливої і актуальної проблеми професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС України. Оформлення дисертації відповідає вимогам ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення» та вимогам АК України згідно з Бюлетенем ВАК України №2 за 2000р. та №9-10 за 2011 р.

Зауваження та дискусійні питання до дисертаційної роботи.

За змістом і викладеним у рукописі здобувачки Альони Чабань матеріалом дисертаційного дослідження можна зробити такі зауваження.

1. У першому розділі дисертаційного дослідження було надано результати теоретичного аналізу категорії професійного становлення та суміжних з ним понять. В цьому розділі обґрунтовано етапи професійного становлення і вказано, якого підходу автор дотримується, але при цьому не вказується, на яку точку зору стосовно визначення змістовної характеристики

категорії професійного становлення особистості дисертантка спирається в своїй роботі. І чи не являється навчання в закладі вищої освіти професійною підготовкою, після якої, власне і починається процес професійного становлення?

2. У підрозділі 2.1 другого розділу «Організація роботи, характеристика груп досліджуваних та методів емпіричного дослідження» дисертаційного дослідження здобувачем детально було описано методи та методики, які використовувалися під час проведення емпіричної частини дослідження. При цьому наводиться їх загальна характеристика, але, окрім анкети та експертної оцінки, не показується їх цільове використання саме для вирішення поставлених завдань дослідження. Тобто стає не зовсім зрозумілим емпіричне навантаження кожного психодіагностичного метода.

3. У таблиці 3.3. дослідження, згідно її назви, приводиться перелік маркерів професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС, які вже в самій таблиці мають назву складових професійного становлення. Така неузгодженість обумовлює питання стосовно того, що ж саме оцінювали експерти та на основі аналізу яких саме підходів та за якими критеріями було складено такий перелік.

4. У підрозділі 2.3 було зазначено, що дослідження проводилося з курсантами та курсантками I та IV курсів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи ДСНС. На нашу думку, для реалізації поставленої мети доречніше було б організувати та провести лонгітюдне дослідження протягом всього періоду підготовки курсантів та курсанток у закладі вищої освіти, яке б дозволило вивчити динаміку професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Чабань Альони Вячеславівни «**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДСНС**» є завершеною науковою роботою, основні отримані результати якої не порушують принципів академічної доброчесності. Тема та матеріали дисертації повною мірою відповідають Стандарту вищої освіти для третього (освітньо-наукового) рівня за спеціальністю 053 «Психологія».

За результатами критичного, неупередженого аналізу дисертаційної роботи Чабань Альони Вячеславівни виявлено, що дисертаційне дослідження виконано з дотриманням усіх вимог до дисертації на здобуття

наукового ступеня «доктор філософії» відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 261 від 23.03.2016 р. «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) у чинній редакції від 23.05.2023 р., Постанови Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р. «Про порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» у чинній редакції від 23.05.2023 р. та у зв'язку з повним виконанням освітньої та наукової складової освітньо-наукової програми вищої освіти «Екстремальна та кризова психологія» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» в галузі знань «Соціальні та поведінкові науки», яка провадиться в Національному університеті цивільного захисту України ДСНС України.

На основі викладеного вище констатуємо, що здобувачка Чабань Альона Вячеславівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний рецензент:

Провідний науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології
наукового центру Національного університету
цивільного захисту України,
доктор біологічних наук, професор

Ліна ПЕРЕЛИГІНА

Підпис *Ліни Перелігіної* ...
ЗАСВІТАЧУЮ

УЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
НАУК. СТАРШИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК
Л. П. ДІЯРИЙ ПОБІДАШ

